

Iets over *wuk*, *wadde* en *wiene*

Anne-Sophie Ghyselen

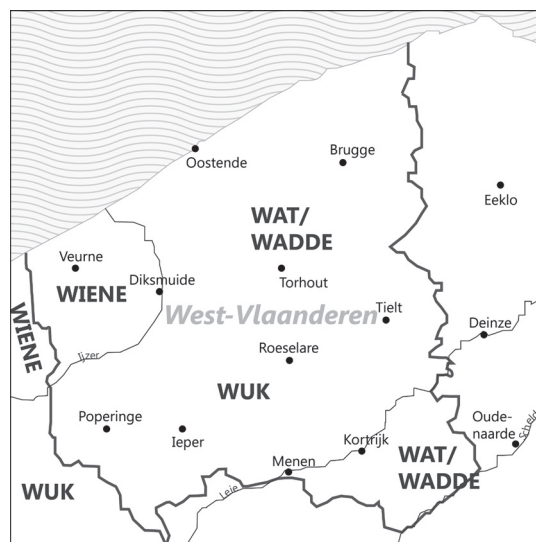
Zoekmachine Google heeft de meest gezochte zoektermen van 2015 vrijgegeven. In Nederlandstalig België blijkt de zoekterm *nurfen* op één te staan, wat nogmaals de populariteit van Canvas-serie Bevergem onderstreept. Een goed uitgekende marketing heeft die populariteit ongetwijfeld mee bepaald, maar ook het continue spel met taal en taalvariatie bleek een schot in de roos. Over de authenticiteit of de homogeniteit van het gesproken West-Vlaamse dialect wil ik het hier niet hebben, evenmin over de mogelijke betekenissen van het neologisme *nurfen*. Mijn variatilinguïstische interesse werd immers in belangrijkere mate gewekt door een ondertussen legendarische oneliner op het einde van de serie. Wanneer in de laatste aflevering de moeder van het hoofdpersonage, Freddy De Vadder, op het toneel verschijnt, tikt ze haar zoon op de vingers met de gevlugelde woorden 'Stop met diene *wuk*. 't Is *wadde*'. Op dat moment rees bij mij de vraag wie het nu eigenlijk bij het rechte eind heeft. Is het West-Vlaamse vragende voornaamwoord *wuk* of *wadde*? En wat met *wiene*?

Het zelfstandig vragend voornaamwoord in Vlaanderen

Over het zelfstandig vragend voornaamwoord voor niet-personen – in de standaardtaal *wat* – valt aldus Peters (1939-1940:51) 'niet veel mee te delen': in het noorden van het Nederlandse taalgebied is de vorm *wat*, in het zuiden *wa*. Enkel in West-Vlaanderen treffen we volgens hem 'eigenaardige vormen' aan, namelijk *wuk* (*Wuk zeg je?*), *wiene* (*Wiene zeg je?*) en *wadde* (*Wadde?!*). *Wuk* kunnen we als uitspraakvariant van het doorgaans bijvoeglijke vraagwoord *welk* beschouwen (De Vogelaer en Vandenberghe 2006:97), *wiene* is verwant met het voor personen gebruikte vraagwoord *wie*, en *wadde* is volgens Peters (1939-1940:51) een parallelvorm van *datte* en *ikke*, die enkel in de vragende uitroep voorkomt. De Schutter en Nuyts (2005:82) merken echter op dat de variant *wadde* niet enkel in West-Vlaanderen, maar ook elders, in Antwerpen bijvoorbeeld, gebruikt wordt. In het Antwerps zou bovendien nog een andere 'eigenaardige vorm' te horen zijn in de vragende uitroep, namelijk het zelfstandig gebruikte vraagwoord *welk* (*Wéllek?!*). Vroeger was dat zelfstandige *welk* volgens De Schutter en Nuyts (2005:82) ook in zinsverband gangbaar (*wéllek moet ek meepakke?* 'wat moet ik meenemen?'), maar dat gebruik blijkt in Antwerpen aan het uitsterven.

Informatie over de verspreiding van de vraagwoordvarianten in het West-Vlaamse dialect vinden we bij Devos en Vandekerckhove (2005:81). De vorm *wiene* blijkt typerend voor de streek van Veurne-Ambacht, *wat* en *wadde* voor de Polders en het Houtland ten oosten van de IJzer, en *wuk* voor Zuid-West-Vlaanderen, met de zuidostrand als uitzondering (zie kaart 1). In onder meer Waregem, Deerlijk, Vichte en Zwevegem zou men namelijk *wat/wadde* zeggen, zoals in het noorden van de provincie en in Oost-Vlaanderen. Op kaart 1 is te zien hoe de vormen *wiene* en *wuk* de landsgrens overschrijden: in Frans-Vlaanderen, waar ook West-Vlaams dialect gesproken wordt, vinden we in het noorden de variant *wiene*, en in het zuiden de vorm *wuk* (Ryckeboer 2004:74).

Kaart 1: Geografische verspreiding van de vraagwoorden *wiene*, *wuk* en *wat/wadde* in het West-Vlaamse dialect¹

De beschreven regionale verspreiding kan zowel het *wuk*-gebruik van Freddy De Vadder verklaren als het *wadde*-pleidooi van zijn moeder. Freddy De Vadder – in het dagelijkse leven beter bekend als Bart Vanneste – is immers geboren en getogen in het Zuid-West-Vlaamse Rekkem, waar *wuk* de geijkte vorm is. Bernadette Damman daarentegen, die in de serie de moeder van Freddy De Vadder vertolkt, is oorspronkelijk van Waregem afkomstig, waar *wadde* gebruikt wordt. Met de Bevergem-quote wordt volgens schrijfster (en West-Vlaming) Ann De Craemer dan ook een 'vete' uitgevochten tussen het 'echte' diepe West-Vlaanderen van de Westhoek en de rest van de provincie (De Morgen, 20-11-2015). Mogelijk speelt bij de oneliner in de serie ook mee dat de vorm *wuk* in West-Vlaanderen soms als onbeleefd wordt ervaren. Dat lezen we althans in Clinckemaillies dialectwoordenboek van Midden-West-Vlaanderen. In dat werk wordt 'Wuk?' immers gedefinieerd als 'de onbeleefde manier om iets opnieuw te vragen wanneer men het niet begrepen heeft'. Clinckemaillie (1996) vermeldt daarbij als anekdote dat hij als kind, wanneer hij met 'Wuk?' om verduidelijking vroeg, terechtgewezen werd door zijn moeder, die

steevast met een laconiek 'Een ratte en ne gièètubuk!' ('een rat en een geitenbok') gereageerd zou hebben. In dat opzicht kunnen we Bernadette Dammans woorden ook zien als een poging om zoon Freddy een wat 'beleefder' taalgebruik bij te brengen.

Wuk for the win

De voorbije jaren is *wuk* zowat het handelsmerk van Vannestes alter ego Freddy De Vadder geworden. De vorm blijkt echter niet enkel populair in stand-upcomedy of fictie: een sociolinguïstische studie in leper, gelegen in het *wuk*-gebied, leert dat zowel jonge als oude West-Vlamingen in hun dagelijkse taalgebruik nog steeds vaak *wuk*-vormen realiseren in vraagzinnen. Tabel 1 toont het percentage *wat*, *wuk* en *wadde*² in het spontane taalgebruik van tien hoogopgeleide leperse vrouwen in drie situaties: in een gesprek met vrienden van de eigen stad, in een gesprek met vrienden uit een andere provincie en in een sociolinguïstisch interview (± 15 uur spraak). Bij die opnames werd geen taalvariëteit (zoals dialect of standaardtaal) opgelegd; de sprekers werd enkel gevraagd te spreken 'zoals ze normaal ook in die situaties zouden spreken'. De data tonen dat *wuk* in leper nog steeds hét vraagwoord bij uitstek is in regionale communicatie: in gesprekken met vrienden uit de eigen stad wordt in maar liefst 85% van de gevallen de *wuk*-variant gerealiseerd. Dergelijke hoge percentages treffen we zowel bij de jongere als oudere sprekers aan, wat aantoont dat het vraagwoord *wuk* in leper niet door dialectverlies aangetast is. De vorm wordt wel onmiskenbaar als dialectisch ervaren en enkel geschikt geacht voor regionale communicatie: in supraregionale communicatie (gesprekken met vrienden uit een andere provincie of interviews) wordt het *wuk*-gebruik bijna helemaal teruggeschroefd, ten voordele van het standaardtalige *wat*.

	Gesprek met vriend van eigen stad	Gesprek met vriend van een andere provincie	Interview
Totaal (10 sprekers)			
<i>Wat</i>	14%	89%	100%
<i>Wuk</i>	85%	8%	0%
<i>Wadde</i>	1%	3%	0%
Totaal aantal	117	110	34
Leeftijdscategorie 1 (1979-1987, 5 sprekers)			
<i>Wat</i>	15%	93%	100%
<i>Wuk</i>	84%	4%	0%
<i>Wadde</i>	1%	3%	0%
Totaal aantal	74	70	15
Leeftijdscategorie 2 (1946-1963, 5 sprekers)			
<i>Wat</i>	12%	82%	100%
<i>Wuk</i>	0%	15%	0%
<i>Wadde</i>	88%	2%	0%
Totaal aantal	43	40	19

Tabel 1: Percentages *wuk*, *wadde* en *wat* in het taalgebruik van tien leperse vrouwen

De populariteit van het *wuk*-pronomen in West-Vlaanderen blijkt niet enkel uit de gebruiksfrequentie van de vorm, maar ook uit de productiviteit van de vorm in woordvormingsprocedures, namelijk bij het onbepaald voornaamwoord dat zaken aanduidt. In het Standaardnederlands bestaan onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden etymologisch uit combinaties van het element *ie* ('ooit') en een scala aan andere elementen, 'gaande van generisch gebruikte substantieven (*man* in *iemand* en *wicht* 'ding' in *iets* > *ie-wicht-wes*), tot vraagwoorden (*waar* in *ergens* > *ie-waar-gin-s* en *wes* 'wat' in *iets* > *ie-wicht-wes*), en het partikel *yet* 'al' in *ooit*' (De Vogelaer en Vandenberghe 2006:104). Dat vormingspatroon vinden we ook in de meeste dialecten in Vlaanderen. Opvallend is echter dat in de West-Vlaamse dialecten onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden anders opgebouwd worden, namelijk door combinaties van een vraagwoord met het prefix *e(n)t-*, dat volgens De Vogelaer en Vandenberghe (2006:93) mogelijk verwant is met het Duitse voegwoord *oder*. Dat zien we bijvoorbeeld in *etwien* ('iemand'), *etwat* ('iets'), *etwaar(sen)* ('ergens'), *ethoe* ('op de een of andere wijze') en *ethoeveel* ('een zeker aantal').³ Terwijl we bij het vragend voornaamwoord variatie aantreffen tussen *wat*, *wadde*, *wuk* en *wiene*, zou er voor het onbepaald voornaamwoord (voor zaken) maar één West-Vlaamse vorm gangbaar zijn: *etwat*. Dat is immers de enige vorm die we in oudere dialectdata aantreffen (zie bijvoorbeeld De Bo (1873) en de Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten). De al besproken leperse data tonen echter dat er in West-Vlaanderen een nieuwe vorm in opmars is. In de opgenomen leperse gesprekken werden immers niet enkel de vormen *etwat* en *iets* geattesteerd, maar ook *etwuk* (zie tabel 2). Dat die laatste vorm vooral onder de jongere sprekers gebruikt wordt (64% van de realisaties in de regionale vriendengesprekken versus 0% bij de oudere sprekers), wijst op het recente karakter van de vorm en de populariteit van het vragend voornaamwoord *wuk*.

	Gesprek met vriend van eigen stad	Gesprek met vriend van een andere provincie	Interview
Totaal			
<i>Iets</i>	15%	79%	100%
<i>Etwat</i>	46%	19%	0%
<i>Etwuk</i>	39%	1%	0%
Totaal aantal	87	78	80
Leeftijdscategorie 1 (1979-1987)			
<i>Iets</i>	11%	100%	100%
<i>Etwat</i>	24%	0%	0%
<i>Etwuk</i>	64%	0%	0%
Totaal aantal	53	47	50
Leeftijdscategorie 2 (1946-1963)			
<i>Iets</i>	21%	48%	100%
<i>Etwat</i>	79%	48%	0%
<i>Etwuk</i>	0%	3%	0%
Totaal aantal	34	31	30

Tabel 2: Percentages *iets*, *etwat* en *etwuk* in het taalgebruik van tien leperse vrouwen

De gegevens in tabel 1 wijzen ertoe dat het gebruik van de onbepaalde vormen *etwat* en *etwuk* net als dat van het vragend voornaamwoord *wuk* sterk situatiegebonden is. De vormen komen immers vooral voor in gesprekken met vrienden uit de eigen stad. In gesprekken met vrienden van een andere provincie of in het interview schakelen de leperlingen bijna allen over op het standaardtalige iets. De data tonen zo dat leperlingen verschillende varianten voor het onbepaalde en vragende voornaamwoord beheersen en voor de ene of de andere variant kiezen naargelang de situatie.

Conclusie

Achter een ogenschijnlijk simpele oneliner blijkt een interessante variatielinguïstische realiteit schuil te gaan. Waar de variatie tussen varianten *wadde*, *wiene*, *wuk* en *wat* bij het vragend voornaamwoord vooral geografisch en situationeel gedetermineerd is⁴, met *wuk* als typisch Zuid-West-Vlaamse variant, blijkt het gebruik van de varianten *etwuk*, *etwat* en *iets* bij het onbepaald voornaamwoord vooral situatie- en leeftijdsgebonden te zijn. Het geobserveerde leeftijdseffect wijst erop dat de dialectvariant *etwuk* het oudere *etwat* aan het verdringen is. Die evolutie hoeven we niet per se als een 'corruptie' van het West-Vlaamse dialect te zien: in een tijd waarin dialectwoorden steeds vaker het loodje moeten leggen ten voordele van standaardtalige alternatieven, is het veeleer hoopgevend – voor de dialectliefhebber althans – dat er ook nog nieuwe dialectwoorden gevormd worden. Freddy De Vadder en zijn kompanen mogen voor mijn part dan ook vrolijk blijven *wuk*'en en *etwuk*'en; die vormen hebben immers evenzeer hun bestaansrecht als de vormen *wat*, *wadde*, *iets* en *etwat*.

Noten

1. Variantengrenzen of isoglossen werden niet getekend omdat daarvoor te weinig geografische data beschikbaar zijn.
2. We focussen uitsluitend op de lexicale variatie tussen *wat*, *wuk* en *wadde*; de fonologische variatie tussen *wa* en *wat* laten we buiten beschouwing.
3. In sommige dialecten verschijnt in het prefix bovendien een *n* (bijvoorbeeld *entwien*, *entwat*, *entwaschen*), die om redenen van welluidendheid ingevoegd zou zijn (De Vogelaer en Vandenberghe 2006:93). Haegeman (1991:162) benadrukt dat er etymologisch geen enkel verband is tussen de vorm *entwa* en het onbepaald lidwoord *een*.
4. Het is goed mogelijk dat de vragende vorm *wuk* in West-Vlaanderen ook geografisch in opmars is (ten koste van de vormen *wadde* en *wiene*), maar om dat te onderzoeken zijn recente dialectdata uit het noorden en het zuidoosten van West-Vlaanderen nodig.

Referenties

- Barbiers, Sjef, Johan Van der Auwera, Hans Bennis, Eefje Boef, Gunther De Vogelaer en Margreet van der Ham (2008), *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten. Deel III*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Clinckemaillie, J. (1996), 'Ool koett'n en ool doen'. *Het dialect van Midden-West-Vlaanderen*. Aartrijke: Uitgeverij Emiel Decock.
- De Bo, Leonard Lodewijk (1873), *Westvlaamsch Idioticon*. Brugge: Gaillard.
- De Schutter, Georges en Jan Nuyts (2005). *Stadsantwerps*. Tielt: Lannoo.
- De Vogelaer, Gunther en Roxane Vandenberghe (2006), *Iemand of entwie, ergens of ieveranst*. Een taaltypologisch perspectief op onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden in de Zuid-Nederlandse dialecten. In Johan De Caluwe en Magda Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*. Gent: Academia Press, blz. 91-113.
- Devos, Magda en Reinhild Vandekerckhove (2005). *West-Vlaams*. Tielt: Lannoo.
- Haegeman, Liliane (1991), Enkele opmerkingen over de analyse van *eentwa* en het Westvlaams van Guido Gezelle. In: *Taal en Tongval* 43, blz. 159-68.
- Peters, P. (1939-1940), De verbuiging van het vragend voornaamwoord en de persoonsnamen. In: *Onze Taaltuin* 8, blz. 41-52.
- Ryckboer, Hugo (2004), *Frans-Vlaams*. Tielt: Lannoo.
- Anne-Sophie Ghyselen is als assistent Nederlandse Taalkunde verbonden aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.
- e-mail: annesophie.ghyselen@ugent.be